

Dúas subordinacións en paralelo: mulleres e lingua galega

MARÍA PILAR GARCÍA NEGRO

Universidade da Coruña

O estudo das semellanzas e coincidencias entre dous procesos de dominación e discriminación, como son as das mulleres, na súa específica inferiorización social, e a lingua galega, na súa subordinación ao español, constitúe un fértil campo de análise, que deita luz sobre claves comúns de como se producen e a que serven aqueles procesos, por que se manteñen –tendo un percurso de longa duración– e a que e por que son funcionais. Adiantemos que de todo o catálogo de analoxías posíbel hai dúas que nos semellan incontestábeis: unha, a carga represiva sobre elas (mulleres e lingua galega) non é unicamente unha rémora do pasado, senón que segue a ser útil e produtiva para o mantemento e reprodución do elemento dominante; unha outra pasa por recordarnos que é moito máis abundante a literatura producida desde este, desde o elemento hexemónico, sobre o elemento dominado, do que viceversa. Isto é, existen toneladas de representacións e de escrita sobre as mulleres, feitas por homes, ao igual que millenta caracterizacións da lingua galega feitas desde España e as súas axencias ideolóxico-culturais, abafantemente superiores en número aos depoimentos das mulleres sobre os varóns ou de galegos sobre España, os españois ou a súa lingua. Aos que teiman en xustificaren a desigualdade, neste aspecto habería que lles conceder a razón: os homes falaron, pontificaron e escriberon das/sobre/contra/por/para/ás... mulleres infinitamente máis do que elas sobre os homes, que, nesta materia, son sempre xuíz e parte, como sentenciou Simone de Beauvoir e, moito antes, o padre Feixoo, cando observa que os homes son os que encheron de vicios e negatividade o retrato das mulleres e que unha outra apreciación habería se fosen elas as autoras de libros sobre elas mesmas ou sobre os homes. O mesmo diríamos de toda a literatura española xenófoba para coa Galiza, os galegos e o galego.

Tal constatación non fai máis que evidenciar unha verdade histórica coñecida, mais convénnos lembrala porque non se insiste de abondo en como a análise deses procesos represivos debe fender unha e outra vez o muro da falsa naturalidade en virtude da cal a inferioridade sería un fenómeno espontáneo e non inducido, abonado a lóxicas inmutábeis e, por tanto, inmodificábeis. Nesta ideoloxía, as mulleres serían *per se* diferentes, por inferiores, aos homes, e o español estenderíase por todos os territorios e sociedades do Estado pola súa conxénita superioridade ou ben porque acadou, de forma natural, a supremacía sobre as outras linguas, por unha potencia ínsita a ela mesma. Queremos indicar con isto que o primeiro cometido dunha análise como a que propomos ha de ser desvendar as razóns daquela falsa naturalidade e desmontar o dispositivo da lóxica discriminatória.

Esta é a liña que inaugurou, no tratamento sociolingüístico, Rafael Lluís Ninyoles, xa na obra pioneira de 1971 *Idioma i prejudici*, máis coñecida entre nós a partir da publicación de *Idioma y poder social* (1972) e que conta con tradución ao galego desde 2005. Neste volume, absolutamente fundador da sociolingüística moderna e de grande utilidade para a análise do caso galego, o sociólogo valenciano desmonta o mito da nobreza superior da muller, mito que funciona ao servizo dunha idealización compensatoria, que deixa intacto o esquema de poder. Paga a pena recordarmos algunhas pasaxes significativas:

Tal e como é comunmente sabido, apenas unha pequena proporción da natureza humana está diferenciada polo sexo. Existen características innegábeis, pero a meirande parte dos trazos físicos, fisiolóxicos e psicolóxicos –en especial estes últimos– non están vinculados a unha auténtica diferenciación xenética. Con todo, na inmensa maioría das culturas humanas a posición da muller está esaxeradamente diferenciada da do home; é, por dicelo na nosa terminoloxía, unha **posición diglósica** [subl. noso] [...]. Esta posición diferente é debida, non hai dúbida, á súa ‘natureza’ diferente, pois, como ensinaba Séneca, «aínda que un e outro sexo concorran paralelamente á vida social, un naceu para obedecer e o outro para mandar» [...]. Desta maneira, á pauta de poder superporemos outra pauta compensatoria e idealizadora, xa que ambas son inseparábeis. Falaremos, en consecuencia, da beleza, tenrura, suavidade, dozura, intuición, sensibilidade, etc. superiores da muller (= idealización), face ás cualidades que caracterizan o home: forza ou violencia, enerxía, agresividade, fealdade... cualidades, en todo caso, menos espirituais e entrañábeis que as da muller (= condena hipócrita). Claro está que aquí tamén hai unha notábel diferenza de énfase, porque non se trata tanto de denigrarmos o home canto de consolarmos e ‘elevarmos’ a muller¹.

¹ Ninyoles, R. Ll. (2005): *Idioma e poder social*: 82-83 (Bertamiráns-Ames: Laivento).

En 1976, María Xosé Queizán ocupouse monograficamente da analoxía que provoca esta exposición, no estudo titulado «A lingua galega e a muller. Análise estrutural de dous métodos represivos», incluído no seu libro *A muller en Galicia*, publicado un ano despois², onde aplica ao par mulleres/lingua galega o método proposto por Ninyoles, identificando as raíces e as consecuencias do desequilibrio obxectivo en que ambas viven. A actitude denigratoria e a idealizadora serían as faces da mesma moeda e a súa finalidade última, idéntica: perpetuar o sistema xerárquico, causante da inxusta dualidade. Eu mesma teño abordado algunha vez este tema³ e María Pilar Freitas inclúe así mesmo un capítulo titulado «A muller e a lingua galega: dúas represións similares», no seu libro *A represión lingüística en Galiza no século XX*, en que resume as achegas anteriores⁴. A variábel sexo, na definición do uso da lingua, ten sido incluída así mesmo en valoracións demoscópicas, que parecen apuntar a unha maior vulnerabilidade das mulleres no proceso de substitución lingüística ou de asimilación ao español.

Como xa indicamos, a nosa análise tentará iluminar a analoxía de dúas subordinacións non casuais, mantidas na sociedade actual, en beneficio dunha xerarquía antidemocrática que cómpre desenmascarar. Farémolo enunciándoa a través do seguinte decálogo:

1. Un dos tópicos máis repetidos na cuestión dos dereitos das mulleres pasa por establecer que xa existe a igualdade legal, e que resta por conquistar a igualdade material. Nesta tese, o desfacemento produciríase entre a letra da lei e a súa aplicación, retardada ou impedida, non se aclara moi ben por que, non sendo co apelo á sempiterna continuidade do prexuízo. Igual disociación entre a superestrutura e a estrutura practícase na cuestión da lingua galega. Ela desfrutaría de igualdade legal a respecto da oficial do Estado, mais estaría aínda lonxe da igualación material, tamén por continuidade dun retraso histórico ou por recidiva de vellos preconceitos. Nun e noutro caso, a tan pregoada igualdade convértese nunha permanente declamación teó-

² Queizán, M.ª X. (1977): *A Muller en Galicia* (Sada: Edicións do Castro).

³ «Analoxía de dous procesos represivos: das mulleres e das linguas», en García Negro, M.ª P. (1991): *O galego e as leis. Aproximación sociolingüística*: 135-140 (Vigo: Edicións do Cumio); «As mulleres e os idiomas non normalizados, dúas realidades submetidas a mistificación», en *Sempre en galego* (1999²): 75-82 (Bertamiráns-Ames: Laivento); «Mulleres e idioma galego: analoxía de dúas subordinacións»: en *Terra e Tempo*, 6/7: 38-40 e mais tamén en *Dereitos lingüísticos e control político* (2000): 88-93 (Bertamiráns-Ames: Laivento).

⁴ Freitas Juvino, M.ª P. (2008): *A represión lingüística en Galiza no século XX*: 483-498 (Vigo: Xerais).

rica ou nominalista, que acaba sendo coartada do mantemento do *statu quo* desequilibrado entre os dous elementos do binomio. É a falta de igualdade material (en salarios, en oportunidades laborais, en consecución do primeiro emprego, en posibilidades de ascenso profesional, en cargas doméstico-familiares...) a que compromete a validade da letra da lei. Similarmente, se as leis iuslingüísticas que teoricamente recoñecen a igualdade de dereitos para o galego fosen realmente prescritivas, non camparía a impunidade ou a desidia reinante, que converten en excepcional o cumprimento e en normal, no sentido de habitual, o incumprimento.

Nun e noutro caso, a lei acaba tendo unha realidade virtual, unha existencia de papel, que todo demócrata que se gabe di respectar coa mesma tranquilidade con que se despreza a súa aplicación. Viran en leis desiderativas, en fórmulas vacuas ou nunha especie de muro de lamentacións xeremíacas cando se revela a súa desmesurada infracción.

Infracción sempre recordada nos 8 de marzo ou nos 25 de novembro, como nos 17 de maio, o que acaba sendo unha denuncia implícita da obsolescencia desas leis e unha proclamación, igualmente implícita, da imperiosa necesidade da súa reforma. Neste punto segue existindo un tema tabú: se a superestrutura xurídico-política pode incumprirse con tal facilidade, será mesmamente porque serve ao mantemento da estrutura: é nela, no funcionamento económico, material, social, onde reside o problema: se ela, se o estrutural non muda, a superestrutura en por si non dá nin dará fabricados baremos de igualdade por arte de maxia, isto é, por arte da letra legal.

2. Xa que logo, capitalismo-globalización e españolismo precisan para sobreviviren e prosperaren, da subordinación das mulleres e da proscrición do galego. No primeiro caso, porque sen explotación e procura do lucro a custa do elemento traballador, non existiría, e é aquí onde entra a variábel feminina como máis explotada, sexa como forza de traballo nativa, sexa como traballadoras inmigrantes. No segundo caso, porque a autoproclamada superioridade do español necesita exercerse sobre a inferioridade do galego. En ambas as situacións imponse o tratamento de escala: miles de compatriotas galegas fixeron na Alemaña, en Suíza ou no Reino Unido traballos que agora poden realizar aquí ecuatorianas ou brasileiras: dentro do mesmo cadro de explotación, o lugar máis baixo vai estar ocupado por mulleres. Na estratexia de imposición españolista, as tácticas negacionistas ou totalitarias de antano van dar paso á regulación restritiva: galego, en poucas cantidades, doses controladas e aplicacións tóxicas.

3. Vai de seu que as dúas realidades de que estamos a falar operan como o elemento marcado: exteriorizan a excepcionalidade, porque son obrigadas a se definiren a res-

pecto dunha norma que se dá como natural e incontrovertíbel, tanto na imposición do paradigma masculino e masculinista como supostamente universal canto na imposición do español como único idioma con capacidade e posibilidade de ser ubicuo e omnipresente. O noticioso ou noticiábel non é a **ausencia** xeneralizada de mulleres en determinados lugares públicos e institucións ou a **exclusión** totalitaria da lingua galega nos mesmos postos de visibilidade social e prestixio, senón a esporádica ou episódica presenza de ambas. «Misa en gallego»: anuncio incluído dentro da listaxe de misas «normais», isto é, en español. «Unha muller ocupa a presidencia de...». Se a igualdade existir –e así se nos reitera, por imperativo legal–, ensaiemos a reversibilidade: «Misa en español»; «Un home ocupa a presidencia de...». Un home, claro está, non vai ser un simio... Velaí a proba do nove da norma e da excepción marcada.

4. *Auctoritas, potestas, imperium*: a tríade de poderes superiores, no moral, no político, no militar, declínanse en masculino e en español. Advertimos decontado que non estamos a marcar fronteiras de sexo biolóxico, senón que estamos a delimitar aparatos de poder e mais os mecanismos da súa reprodución e perpetuación. Unha xuíz, unha ministra, unha conselleira delegada dunha multinacional... non son elementos neutros ao servizo de non se sabe que poderes, senón que serven a unha estrutura dada de poder económico e político favorábel ou non á emancipación, por baixo da presenza excepcional, do conxunto das mulleres. Igualmente, no imperio do español na Galiza vai resultar de vital importancia o concurso e participación directa de toda a poboación galega implicada nesta hexemonía, para que o conflito lingüístico dea a aparencia de ser un confronto inter-galegos e non inoculado desde a rede de poderes españois e por eles alimentada.

5. Tal acontece após un longuíssimo e contundente dominio que naturalizará a síndrome de Estocolmo e o autoodio, como resultantes máis dramáticas do dominio mesmo, na súa apoteose. Estamos a falar de secuestro da vontade, de adhesión ao raptor, tanto no caso de moitas mulleres verbo dos homes que as dominan como no caso dos galegofalantes «abducidos», hipnotizados polo español. Mais, nun e noutro caso, non estamos a falar de psicopatoloxías, senón de adaptacións á forza a uns patróns sociais impostos. A ocultación do que un é, a disimulación daqueles trazos que pertencen a unha identidade que cómpre ocultar, o intento de agradar ao amo... levan a este exercicio de alienación máxima, signo, o máis agudo, da profundidade do dominio. O autoodio representa o gran triunfo da explotación e da discriminación. Converte o dominado en colaborador, en cómplice directo da súa opresión. De aí nacerá a vulgar afirmación de que as nais son as principais transmisoras de pautas machistas ou de que os galegos renegados son os axentes primeiros da prostración do galego. Confúndese así causalidade con colaboración; causas con consecuencias

que, é certo, van funcionar despois, en círculo vicioso, como concausas da explotación mesma.

Existe unha sorte de perverso «Manual da Boa Muller», como tamén do «Bon Galego», ditados ambos desde arriba e desde fóra, claro está, das propias mulleres e da lingua galega. O test do *cui prodest?* ofrece resultados transparentes: estes «manuais» benefician directamente os propósitos estabilizadores, conservadores, dun modelo social onde convén garantir a subalternidade das mulleres e da lingua galega. Neste imaxinario –mais non por iso irreal– «Manual da Boa Muller» figuran como mandamentos de obrigado cumprimento todo o catálogo de labores, destrezas e aptitudes que se consideran adheridas indisociabelmente á condición feminina, isto é, todos os traballos relacionados coa dedicación familiar-doméstica: produción e reprodución de bens que garanten a correcta socialización do individuo. Se, a maiores, existe traballo asalariado e, por tanto, achega de ingresos, tanto mellor para a economía do conxunto familiar, o cal non supón automatismo ningún na repartición das cargas doméstico-familiares, senón unha lenta recomposición da balanza, no número de horas traballadas ou depositadas na casa, na responsabilidade de atención de crianzas, vellos e doentes e nun longo etcétera. No «Manual do Bon Galego» figura, como non, a obriga de ser galego/a só a tempo parcial, nunca a tempo completo. Imponse o escisionismo, tanto identitario como lingüístico, a través dunha constante oración subordinada: o galego pódese falar *sempre que* non moleste; *cando* non interrompa a hexemonía do español; *onde* resulte familiar e natural... Somos galegos, mais tamén españois, europeos... e suponse que inclusive bípedes humanos. As razóns materiais, históricas, obxectivábeis... en virtude das cales estamos, en todos os indicadores, por baixo da media dos altos clubs aos que se nos di que pertencemos é misterio que ninguén dos patrocinadores desta pseudoverdade ten interese en aclarar. Ben poderíamos parafrasear, con humor sarcástico, aquela magnífica *boutade* de Groucho Marx: «non se me ocorrería nunca pertencer a un clube que me admitise como socio»!

6. Lévanos da man esta ortodoxia excluín-te de mulleres e de lingua galega (ou inclusiva sempre baixo o rótulo «Reservado o dereito de admisión») á gran dicotomía central, definidora dunha e doutra subordinación. Ela é, claro está, a que se establece entre o mundo do **privado** e o mundo do **público**. Noutroora, a fronteira era rixidamente inexpugnábel. Hoxe, aparentemente, converteuse en lábil, mais está por estudar o porqué sociolóxico e económico de haber moitas máis mulleres «masculinizadas» do que homes «feminizados», isto é, en forma de pregunta: mantense o mesmo paradigma, con incorporación cuantitativamente relevante de mulleres ou mudou algo significativo do punto de vista cualitativo? As aspas, naturalmente, queren marcar a referencia a unha osmose que xulgamos necesaria, non a aspectos indumentarios ou

estilísticos que, por suposto, tamén son sintomáticos. Canto á lingua galega, a crise de confinamento e de redución que a persegue non está conxurada, nin moito menos. Sabe ben a contra do galego onde pode abrir a man e onde cómpre cerrar a billa de emisión do galego inmisericordemente: os usos primarios, tradicionais, a oralidade familiar-coloquial vai a menos, empuxada por un proceso de asimilación ao español ao que non se opuxo a política normalizadora adecuada. Recordaremos de novo a importancia nunha estratexia normalizadora de asociar a lingua galega non á redundancia, senón á innovación, por tanto, aos espazos públicos e prestixiantes con efecto multiplicador e con efecto contrarrestante do autoodio, xustamente os espazos ocupados secularmente pola lingua oficial do Estado, non en nome dunha benévola cohabitación, senón dunha violación domiciliaria. Non por casualidade, de por parte, os redutos profesionais máis conservadores, máis retardatarios, máis refractarios a calquera mudanza ou emenda... van ser os máis herméticos á penetración de mulleres e lingua galega. Curiosa e sintomaticamente, «marcan territorio» con vestimentas, rituais e linguaxes específicas e alleas ao resto da poboación: militares; Igrexa; xudicatura. E..., lamentablemente, tamén, a institución universitaria. En todos estes campos redóbrase o carácter excepcional ou limitado, cando non nulo, da presenza feminina de alto *standing*, ao igual que a presenza tan pequena aínda da lingua galega. Non descubriremos nada novo se asociarmos unha mudanza profunda merecente de tal nome a un cambio na titularidade da soberanía, quer do pobo galego, quer das mulleres como grupo social. O español é moito máis «privado» do que o era antano, sen que o galego sexa máis «público» en termos proporcionais...

7. É xustamente o desenvolvemento dun itinerario autodeterminante, tanto na rebelión do galego como lingua submisa ao español a perpetuidade canto no percurso das mulleres por exerceren a súa libre capacidade de decisión, é xustamente este proceso de libre determinación o que provocou o cambio de tácticas na estratexia sexista-racista. Da exclusión totalitaria (a que nega ás mulleres a condición de humanos e a que nega ao galego a condición de lingua) pásase á admisión restrita, tolerada só até onde non se ameace a continuidade da hexemonía do elemento dominante. Particularmente útil a este propósito será a idealización do elemento dominado, os cánticos á súa suposta sublimidade. «Desta maneira, a *idealización compensatoria* de B, feita por A, non obsta para a adhesión ‘real’ de A aos valores do seu propio grupo, nen tampouco para o prexuízo negativo que ‘na práctica’ seguirá mantendo a respecto dos valores de B»⁵. Acabamos de expresalo valéndonos das sempre clarividentes palabras

⁵ Ninyoles, R. Ll.: *Op. cit.*, páx. 82.

de Ninyoles: A representa a medida do poder da lingua e do sexo dominantes; B, a medida do poder da lingua e do sexo dominados.

Toda a literatura e a ideoloxía fabricadas ao servizo desta manobra compensatoria, que se quere que funcione eficazmente como consolador e relaxador do elemento dominado, conta con miles de páxinas, nun e noutro campo, sempre coa finalidade non declarada de estabilizar, no dominio, na xerarquía inamovíbel, a situación diglósica, aplicándonos agora este adxectivo –tal e como o sociólogo mencionado apunta e recordamos ao comezo desta exposición– tanto á lingua galega canto ás mulleres en canto tales. Nesta filosofía, as mulleres non só serían iguais, senón abertamente superiores aos homes, por posuidoras intrínsecas de calidades excelsas que nunca se aclara como é que tiveron que pasar miles de anos para seren recoñecidas. Igualmente, a distintividade do galego non o faría inferior ao español, senón especialmente apto para a expresión dos sentimentos, a música, certa lírica, cancións corais, expresividade pícaro, fraseoloxía satírica etc. Isto é, para salpimentar a «comida» de verdade, que, naturalmente, ten de incluír «proteínas» que só a lingua oficial do Estado pode garantir.

8. Unhas e outra aseméllanse tamén pola necesidade de re-lexitimación que precisan, sinal evidente da permanencia dun dominio tantas veces nomeado. Se o sintagma «ser humano», como quería José Martí, leva implícito, como un epíteto, o exercicio de todos os dereitos (premis maior) e se a muller é conceptualizada como tal (premis menor), a conclusión non deba ser outra que a posesión integral, e non pelexábel nin cuestionábel, de todos os dereitos recoñecidos nunha sociedade dada. De novo, imponse a escala: por baixo do máis mísero e explotado dos homes de toda a desolada Humanidade dos nosos tempos, por baixo del haberá, cunha altísima porcentaxe de probabilidades, aínda un ser máis explotado: a súa muller. «Súa» significa aquí a nai, a esposa, a irmá, a filla, a cuñada, a sobriña, a amiga ou a maltratada como compensación brutal do maltrato que a el lle inflíxen. O tamaño do esforzo que tantas mulleres deben realizar para seren alguén é directamente proporcional ao mérito concedido á presenza normal da lingua galega, que nin sequera se ve reflectida na porción de usos e funcións en que demostra a súa normalidade.

9. O grao de normalización acadado pola lingua galega e o grao de emancipación conseguido polas mulleres mídense hoxe en igualitarismo lexislativo, en aumento da presenza social e pública dunha e doutras, en inclusión temática na axenda política. Todo isto como resultado dunha loita –como xa se dixo– de moitos anos, de longo percurso. A táctica neocousificadora do capitalismo actual pasa por utilizar estes avances como meta final, como teito insuperábel de aspiracións e, xa que logo, como razón do fin de calquera loita liberadora. O feminismo e o activismo pro-galego se-

rían así arcaicos resabios dun pasado xa superado. Reiteraremos, para contradicirmos semellante aserto, que busca sen máis a claudicación, a fin da historia, unha metáfora arquitectónica que xa usamos nalgures: retellar e limpar a fachada non aseguran en absoluto a habitabilidade do edificio. Estas operacións cosméticas locen á vista e dan unha aparencia de visibilidade perfecta, mais se o interior da casa se mantén igual, o igualitarismo pregoado fai augas por toda a parte. Referímonos a leis como a da paridade ou a presenzas rituais da lingua galega. En boa lóxica (ou en boa intención política), unha lei da paridade tería que comezar ou tería que levar inevitabelmente á igualdade salarial, á inclusión das asistentas no réxime xeral da seguranza social, ao recoñecemento de doenzas profesionais en profesións feminizadas, como mariscadoras ou coidadoras de anciáns, a unha moito maior protección económica e asistencial da maternidade, á intransferibilidade do permiso de paternidade, ampliado na súa duración, a unha sociopedagogía, en definitiva, de novo cuño. Se todo isto non existe –ou existe a duras penas–, por algo será. Igualmente, a liturxización da lingua galega, a súa ritualización reduccionista, non deixan de ser manobras de empequeñecemento forzoso, de xibarización. Por este camiño, o galego acabaría sendo un catálogo de xaculatorias, aptas para determinadas ocasións de relevo estilístico. Hai moito **criptosexismo**, en definitiva, como hai moito **criptonegacionismo** da lingua galega. Ou dito en termo sintético, válido para un e outro: **criptorracismo**.

10. O acompañamento desta estratexia, nunha sociedade como a nosa, vai ser a posta en práctica do que denominamos **políticas-placebo**: non resolven nada a fondo, mais poden axudar a consolar ou suxestionar o paciente. A solución ou terapia real non se aborda e, daquela, enrédase co excipiente. Vivimos un auténtico *revival* do paternalismo, que, nun e noutro caso, procura teimudamente a desproblematización e vaciado do conflito real. Nin hai, dise nesta mentira programada, conflito lingüístico, nin hai conflito de xénero. Obviamente, se non hai problema, sobra calquera proposta de solución ou de superación. Mais a realidade obstínase, cal mancha que reaparece unha e outra vez, en mostrar a evidencia: nin as mulleres acadaron a igualdade a respecto dos varóns, nin o galego os atributos de normalidade do español.

* * *

Ao longo desta exposición, dedicámonos só a iluminar algunhas das contradicións das políticas actuais verbo da cuestión feminina e da cuestión lingüística, reputándoas novas tácticas fillas do hexemonismo, que visten traxes anovados para seguir a manter o mesmo *statu quo*. Continuamos a vivir un hiperrecoñecemento do masculino e do español, correlato da dificultade tantas veces mantida do poder outorgado, do poder por delegación, a mulleres e lingua galega. É a política concesiva, que nega, no fondo,

autonomía real aos elementos B. A política que, desde a súa autoridade como elemento A, condescende a recoñecer algunha parcela de liberdade ao elemento B, tamén como recurso de autolexitimación.

Por enésima vez, mais non por capricho nin por obsesión, recordaremos como hai un lugar de encontro, na nosa historia contemporánea, das dúas contestacións: a xenérica e a lingüística. Este lugar chámase Rosalía de Castro, adaíl do combate contra a xenofobia e contra a xínofobia, que rompeu decididamente os corsés asfixiantes do seu xénero e as cadeas de encerro da lingua galega. Ela transgrediu, para ben de todos nós, os mandamentos racistas para coas mulleres e para co galego. Uniu insuperabelmente a loita contra unha e outra proscricións e demostrou como unha muller, que non se ocultou tras ningunha pseudonimia masculina, era quen de ampliar o abano repertorial da lingua galega, de modo que toda a súa potencia materializouse en acto literario, en instrumento público, ao servizo das mulleres, das escritoras e escritores futuros e de todos os seus descendentes.

Facéndonos uso do humor que decorou a súa obra en tantos momentos, concluiremos recordando unha viñeta recente do humorista Xosé Lois. Nun mesmo banco, sentan un home, de costas, que está a ler o xornal, e unha muller, que olla para nós. Le o home: «A sociedade ten coas mulleres unha débeda **impagábel**». Retruca ela: «Ou sexa, que **non pensan pagárnola!**» O mesmo diríamos da lingua: a política española ten coa Galiza –e, dentro dela, co galego– unha débeda impagábel. Intentaremos que a pague... Resumo perfecto do que quixemos (de)mostrar nesta exposición: do disfemismo de antano ao eufemismo actual, hai un camiño transitábel: a modificación das condicións de vida das mulleres e a saúde da lingua galega. Sen enganos de ningún tipo: un e outro obxectivos comportarán a reubicación forzosa do elemento dominante.